

Vakavulici na luveda ena maroroi i lavo

Vola o UNAI SI RATUBALAVU
Wednesday, March 13, 2013

Update: 11:05AM ENA veivula eratou na vakarautaka tiko na tabana ni Baqe ni Lavo Maroroi (Financial Systems Development & Compliance Group -FSDC) na i takitaki me baleta na noda maroroi i lavo.

Ni wilika sara yani ena i matai ni nodratou cau.

Sa veikidavaki tiko yani na Baqe ni Lavo Maroroi vei kemuni kece sara na dau vakamura ka wilika na neitou i takitaki vakarautaki e na vei vula.

E na vula oqo eda na raica tiko yani kina na ulutaga ni nodra tuberi na luveda ena vuku ni vakayagataki i lavo, ka daumaka me dau tekivu ni ra se gone.

Keitou sa vakanuinui tu, ni na vakavure vakasama sara vei kemuni na vei tukutuku kece sara e tabaki ena i takitaki oqo.

Na cava sara mada e rui bibi kina na nodra tuberi na gone e na veika ni bula vakailavo.

Na cagi ni veisau vou ka kauta vata mai na leqa ni bula vakailavo e na noda vuravura, esa gadrevi saraga kina me da vakatavuvulitaka vei ira na noda gone na veika ni bula vakailavo.

Ena solia talega kina na galala vei ira me ra vulica na kena vakatulewa taki vinaka ni nodra i lavo, ka na lai vukea na kena vakamatatataki na ilavo dau vakayagataki me saumi kina na bili e vale.

Sa da raica tiko mai na i sau ni yaya ni sa toso cake tikoga, ka sa yaga kina me da veitauri liga taka vakavuvale na kena sagai me vakatavulici na bula ni vakayagataki lavo ka sega ni dua me vakuwai kina, gone se qase.

E sa na dodonu gona kina me da tekivu saraga vei ira na luveda, me ra tuberi me ra kila na vakatulewa taki vakamatau ni vakayagataki i lavo.

O ni via kila na vuna e vinaka kina na vakatavuvuli vaka oqo vei ira na gone, ka me na vukei iko talega kei na nomu matavuvale? Wilika sara na i tukutuku oqo ka raica kina na kena i vakamacala.

Tarai cake edua na yavu dei

Na nomu vakavekilaitaki iko ena bula vakailavo, sa dua na tikina bibi me da vulica, vakauasivi ena gauna vaka oqo ni veika kecega e vinakati se caka, sa na tu vata kei na kena isau vakailavo.

Ia eso na i tubutubu era sega ni dau tuberi ira na luvedra ena vakavakayagataki ni lavo ka qai dau lai vakavotukana ena gauna era sa qase mai kina.

RESERVE BANK OF FIJI

Sa dua na i wase levu ni lewe ni vanua e Viti ena gauna oqo era sega ni vakatulewa taka vakavinaka tu na nodra bula vakailavo. Oqo e dua na tikina me ra na raica sara vakayalomatua na i tubutubu, me vaka ga na nodra dau vakavulici ira na gone e na barasi ni bati, se na nodra tiko savasava ka sa dodonu me tiki talega ni noda veituberi o ya na nodra vakavulici me ra kila na veika vakailavo.

E dua na tikina mena dau vakaliuci, o ya na maroroi ni lavo ka sega ni vakavakayagataki lavo.

Oqo e dua na yavu dei ka na vakabasikata mai e dua na i vakavuvuli vinaka ena noda bula ni vakatulewa taki ni lavo, ka na veivuke sara vei iko ka ra na lai vinaka sara kina o ira na nomuni solisoli.

Sega ni vua nai lavo e na vunikau

De dua beka? E vuqa na gone e ra dau nanuma ni vure tiko mai nai lavo. Levu vei ira e ra nanuma ni da dau vakatawana tikoga na noda i lavo e na ATM.

Rai ta yaloyalo taka mada oqo, e kerea vei iko na luvevu mo lai tauri lavo mai ena misini se ATM, oti o ya ko qai tukuna vua "Sega, au sega ni rawa ni volia vei iko na nomu i yaya ni vakatatalo baleta ni sa sega tale ni dua na i lavo e vo tiko oqo vei au."

Ni via kila na cava na vuna e rawarawa kina vua na gone o ya me kerekere kina vei iko? E nanuma tiko o koya ni sega ni vaka i yalayala na i lavo e vure tiko mai e na misini se ATM.

Oqori e dua na vuna levu e ra dau vakayagataka tiko kina na i tubutubu vuravura na i vosavosa oqo "sega ni dau bula na i lavo e na vunikau"

Sa tiki ni nodra tubu cake na gone, na nodra dau gadreva e vuqa na ka, ka ra dau lecava ni lavo e bunotaki se cakacakataki mai, ka tiko na veika me na dau vakayagataki taumada kina ni bera ni qai tikici me sotava na bula ni vuvale.

Ni ra yacova mai nai vakatagedegede ni bula oqo, sa gauna vinaka saraga ni nodra tuberi e na gaunisala ni kena monataki vakavinaka na i lavo.

Vakataudeitaka na bula e vaka i vakarau, ka maroroya na nomu baosi!

E dua na ka me na tuberi vaka vinaka vei ira na luveda, sai koya na nodra vakavulici me ra bulataka na bula e vaka i vakarau "discipline". E dua na ulutaga bibi ka sega ni da vulagi kina. E da rawa ni vakadinadinataka na veisau sa yaco tiko mai vakabibi vei ira na luveda.

Ni da raica na nodra bula na gone ena gauna nikua sa veisau sara vakalevu me vakatauvatani kei ira na i tabagone e liu e na bula ni vakarorogo kei na talairawarawa.

Sa rawa ni da veitalanoataka vakabalavu na tikina oqo, ia sa rui ka bibi me da vakadeitaka eke ni dodonu me na teivaki taumada e liu vei ira na gone na bula e vaka i vakarau.

Ni bulataki na bula e vakai vakarau, sa na qai rawa kina me da tikica vaka tikitiki e dua na i wase ni lavo e da rawata kina noda akaude ni maroroi i lavo se kato ni lavo.

RESERVE BANK OF FIJI

Na gauna me ra sa na kila cake mai kina na gone na duidui ni veika e gadrevi kei na veika e vinakati, e sa na qai vukea cake talega na nodra vakatulewa, ka ra sa na bucina e lomadra na yalo ni mamaroroi se vakamaninitaki ni vakayagataki i lavo, ka ra vakaitovotaki ira e na bula vakai vakarau ka vakamatautaka me ra bula sara ga e na loma ni veika sa rawati.

Kua ni koko ena "Generation Debt"

Nai balebale ni vosa vaka Peritania oqo sai ira nai taba tamata ka ra dau bula vakalevu e na bula ni dinau.

E rawa ni da kaya ni ra oka tiko e nai lawalawa oqo ko ira na gone vuli e na vei koronivuli torocake kei ira nai tabagone e ra se qai tekivu cakacaka vou, ka sa qai tekivu tiko me ra tovolea yani na bula vakataki ira ga. Me da kila tiko ni dua na gauna era sa na tu vakataki ira ga na luveda, ka sa ka bibi kina na noda i tavi nai tubutubu e na nodra vakadreti ka tuberi vakavinaka e na kena vakatulewataki vakavinaka ni nodra i lavo kei nai yau.

E vuqa vei ira nai tabagone oqo era tekivuna na nodra bula vaka cauravou se goneyalewa ena dela ni dinau dau soli vei ira e na gauna ni vuli, ka dua nai vakatagedegede ni bula dredre, me vaka ni se yawa sara kina na vakasama ni mamaroroi lavo. Qai mai taqa tale yani e muri nai sau ni bula, oka kina na vale, sa qai tosoa cake ga kina na dinau.

E vinaka gona kina me da kua ni vakalaiva na veika oqo me yaco vei ira na luveda, sa rauti keda ga me da se koko taumada kina, ka sa noda i tavi me da tuberi ira na luveda ena bula ni mamaroroi lavo, ka sa yaga gona kina me vakatavuvuli taki na bula e vaka i vakarau "discipline" vei ira na luveda, me na laki vukei ira e na veigauna mai muri.

Vuqa vei keda sa matau tu me da dau kaya "Au na qai tekivu maroroi lavo na gauna sa levu kina na ka au rawata".

Oqo e dua na i tukutuku ka rawa ni ko koko kina kevaka ko sega ni qaqarauni vakavinaka. Kevaka sa sega ni rawa ni vulici me da maroroya na veika lailai, me qai rawa vakacava me da lai maroroi na veika lelevu.

Vakavuvuli vinaka vei keda me da kua ni waraka me levu mai nai lavo qai tekivu na mamaroroi, cava lailai ga o rawata sa rawa ni o tekivu taka kina na nomu mamaroroi lavo.

Dau cavuti tu e dua na kenai i vosavosa, na veika lelevu kece e rawati mai na nomu tauyavu e na veika lalai.

Veivakauqeti ni soli ka ena vuku ni bula raraba.

Na vakatulewataki ni nomu i lavo e sega ni yalani walega ena nomu maroroya, vakayagataka se vakatubura, e na oka talega kina na nomu solia se dodoliga me yaga kina bula raraba. E dua na ka bibi na nodra raica ka kila na gone na vei soqosoqo ka ra qarava, ka tu taka tu na bula raraba.

Ni da tabeya ka tokona tiko na veisusu ni veiqaravi raraba vaka oqo vei ira na luveda, e da sa na susuga tiko kina e dua na i taba tamata vou, ka ra na yalomatuatata na nodra bula ena veisiga kei na veika e wavolivoliti ira.

RESERVE BANK OF FIJI

De rairai vinaka, me ra sa na toqai taucoko sara toka na vei tikina bibi kece sara koni nanuma ni na yaga sara vakalevu e na nodra na vakavulici na gone e na ulutaga bibi oqo ni vakavaka yagataki lavo.

Sa tiko rawa ena i takitaki oqo e lima na ulutaga bibi me tekivu taki kina na nomuni veituberi.